

Wróblewski, Jan

Ostatni rok działalności Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech - Oddział: Prusy Wschodnie

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 1, 119-131

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y

JAN WRÓBLEWSKI

OSTATNI ROK DZIAŁALNOŚCI CENTRALNEJ BIBLIOTEKI POLSKIEJ W NIEMCZECH — ODDZIAŁ: PRUSY WSCHODNIE

Szczególnie ciężkim dla ludności polskiej w Prusach Wschodnich był rok ostatni przed wybuchem II wojny światowej. W obliczu zbliżających się podbojów hitleryzm starał się zlikwidować wszelkie przejawy polskości. W rezultacie terror wobec ruchu polskiego przewyższał okres plebiscytu, mnożyły się wrogie wystąpienia (szczególnie po zerwaniu paktu o nieagresji), a germanizacja czyniła ogromne spustoszenia. Atak władz i organizacji antypolskich skierowany był głównie przeciwko istniejącym szkołom polskim i innym odcinkom życia zorganizowanego mniejszości polskiej. W wyniku wyieranego nacisku zmniejszyła się liczba szkół i uczęszczających tam dzieci polskich. Rozpętano też kampanię przeciw podawaniu narodowości polskiej w przeprowadzanym wtedy spisie ludności, konfiskata dawała się we znaki prasie polskiej, a co najgorsze, rozpoczęły się wysiedlenia działaczy polskich. (Najtrudniejszą sytuacją była na Mazurach, gdzie ruch polski był najsłabszy)¹.

Walka z polskością w 1939 r. odbiła się także na ruchu czytelnicznym, w wyniku czego 5 bibliotek na Warmii (Barczewko, Bredynki, Gietrzwałd, Majdy, Pluski) było nieczynnych. Zmniejszyła się poważnie zarówno na Warmii jak i na Mazurach liczba czytelników. Przyczyny tego stanu rzeczy wyjaśnia kierownik wschodniopruskiego oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech, Paweł Jasiek:

„Na rok przed moim wydaleniem wzmogło się tempo prześladowania i dyskryminacji polskiej ludności tubylczej do tego stopnia, że sprawy czy-

¹ W. Wrzesiński, *Ruch polski na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1920—1939*, Poznań 1963, ss. 391 i n. Ilustracją sytuacji na Mazurach jest m. in. raport konsula polskiego w Olsztynie, Bohdana Jałowickiego omawiający wyniki kolportażu kalendarza dla Mazurów na 1939 rok:

„...Rozdawnictwo kalendarza tegorocznie w terenie odbywało się jak co roku zresztą w atmosferze bardzo ciężkiej, ale w stosunku do ubiegłych lat terror i czujność ze strony władz i niemieckich organizacji społecznych jeszcze bardziej się zaostrzyły. Na porządku dziennym były wypadki, że ludzie kalendarz zeszloroczny przyjmowali chętnie, ba, nawet z radością, obecnie nie chcieli mówić na ten temat, prosząc kolporterów, by sobie poszli i nie narażali ich na przykre konsekwencje, jak odmowa udzielania pomocy zimowej, zasiłków dla rodzin wielodzietnych lub odmowa sprzedaży drzewa opałowego. Wszędzie panuje zwierzęcy strach. Nic zresztą dziwnego, bowiem administracja niemiecka gdzie mogła, używała metod przypominających ponure czasy średniowiecza. W kilku wioskach zandarmi uzależniali uwzględnienie starań o przyznanie pomocy zimowej od spalenia książki na podwórzu...”. (AMSZ, APB, w. 209, t. 4, KRP Olsztyn z 28 II 1939 r.).

telnictwa przesunęły się automatycznie na plan drugi. Pilnować musiałem szkolnictwa i stać do dyspozycji nauczycieli nie tylko w dzień, ale i nocą. Jeśli rodziny posyłające dzieci do naszych szkół były zagrożone, musiałem wyjechać na teren i bronić sprawy; byłem strażakiem w całym tego słowa znaczeniu. Niemiecki radca szkolny pilnował szkół jak oka w głowie, tak że nauczycielstwo w tym czasie mało się mogło poświęcać zagadnieniom bibliotekarskim. Jedynie nasze drogie i ofiarne przedszkolanki mogły nawet w tym czasie prowadzić akcję czytelniczną. Bodajże w maju 1939 r. odbyłem z przedszkolankami ostatnią miesięczną konferencję, na której pom. in. omówiono również zagadnienie czytelnictwa na rok 1939/40.

Ponieważ z dala dochodziły już pierwsze sygnały wybuchu wojny, ludność nasza żyła w ciągłej obawie i denerwującym napięciu. W takiej sytuacji trudno mówić o kursie dokształceniowym dla bibliotekarzy wzgl. organizować akcję werbunkową na rzecz czytelnictwa.

Trzeba również pamiętać o tym, że w tymże roku byłem dwa razy „przesłuchiwany” przez władze niemieckie. Raz stanąłem musiałem „za szkołę” w Nowej Kaletce przed sędzią śledczym, a drugi raz przed główną komendą gestapo w rejencji olsztyńskiej.

Jedno, drugie i trzecie odbiło się ujemnie na naszym czytelnictwie, które w tym czasie wykazywało najmniejszą żywotność. Pomimo wszystko było, istniało i działało”².

W lipcu 1939 r. Paweł Jasiek musiał opuścić Prusy Wschodnie. W sierpniu, zanim jeszcze wybuchła wojna, biblioteki zostały skonfiskowane przez gestapo. Tylko niektórym udało się przetrwać okres wojenny”³.

* * *

Zachowane materiały archiwalne ilustrujące działalność Wschodniopruskiego Oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech składają się z pięciu kompletów sprawozdań za lata: I-1934/35, II-1935/36, III-1936/37, IV-1937/38, V-1938/39. Sprawozdania te bardzo skrupulatnie oddają działalność Oddziału i są opracowane według przyjętego schematu na podstawie pojedynczych kwestionariuszy z poszczególnych bibliotek. Zawarto w nich wiele elementów pracy bibliotekarskiej⁴. Pierwsze sprawozdanie za rok 1934/35 było już opublikowane⁵. Niniejsze, z ostatniego roku⁶, w porównaniu z poprzednimi cechuje duża lakoniczność i skrótowość w przekazywaniu poszczególnych zagadnień. Potwierdza to wypowiedź Pawła Jaśka, że biblioteki zostały zepchnięte na drugi plan wobec rozwijającej się sytuacji politycznej. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w zestawieniach porównawczych ujęto lata ubiegłe. Ważne jest także to, że właśnie w tym najtrudniejszym roku założono pierwszą bibliotekę stałą im. Ignacego Krasickiego w Olsztynie. Sprawozdanie obejmujące Mazury i Warmię zostało opracowane w czerwcu 1939 r. Brak jest natomiast analogicznego sprawozdania z Powiśla, jakkolwiek mamy

² List Pawła Jaśka z 10 października 1967 r. w posiadaniu autora. Autor składa p. Pawłowi Jaśkowi serdeczne podziękowanie za niniejszą wypowiedź oraz za odpis pisma Zarządu Tow. Szkolnego na Warmię z 18 lipca 1939 r.

³ Do ocalałych należą biblioteczki z Leszna, Brąswaldu na Warmii i Benowa na Powiślu — wszystkie w posiadaniu autora. Ponadto dotrwało kilkanaście pojedynczych książek z innych miejscowości.

⁴ J. Wróblewski, *Materiały z działalności Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech — Oddział: Prusy Wschodnie*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1962, nr 2, s. 455.

⁵ Ibidem, ss. 454—472.

⁶ AMSZ, APB, wiązka 208, teczka 2.

dowody, że biblioteki tamtejsze nie zaprzestały w tym roku swej działalności⁷. Wobec sprzecznych na ten temat informacji autorowi nie udało się wyjaśnić, czy sprawozdanie takie w ogóle nie zostało opracowane, czy też zaginęło w archiwach. Oprócz wyżej wymienionego sprawozdania autor uważa za stosowne opublikowanie dwóch innych dokumentów związanych z ostatnim rokiem działalności polskich bibliotek na Warmii i Mazurach, mianowicie pism Zarządu Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Warmię, oraz agendy gestapo w Olsztynie.

1.

Olsztyn, 21 lipca 1939 r.

Konsul polski w Olsztynie, Bohdan Jałowicki, przesyłając sprawozdanie z działalności bibliotek polskich na Warmii i Mazurach za okres jesienno-zimowy 1938/39 wyjaśnia przyczyny spadku liczby czytelników w ogóle oraz wzrost wypożyczeń na Warmii.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB, wiązka 208, teczka 2.

Konsulat
Rzeczypospolitej Polskiej
Nr 298/N/3/11
sprawozdanie
bibl. z Warmii i Mazur

Olsztyn, dnia 21 lipca 1939 r.

Tajne

Do
Ambasady R.P.
w Berlinie

załączników 2
odpis
M.S.Z. E II

Przesyłam w załączeniu sprawozdanie z działalności bibliotek polskich na Warmii i Mazurach za okres jesienno-zimowy 1938/39, opracowane przez Oddział Wschodniopruski Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech. Zarówno na Warmii jak i na Mazurach daje się zauważyć poważny spadek liczby czytelników, pozostający w związku z zaostreniem przez władze niemieckie kursu antypolskiego.

Jest rzeczą charakterystyczną, że na Warmii w stosunku do ubiegłego okresu sprawozdawczego, tj. roku 1937/38 liczba czytelników spadła o 149 osób, natomiast ilość przeczytanych książek wzrosła o 198. Jest to niewątpliwym dowodem, że wśród najwierniejszych Polaków wzrosło zainteresowanie się książką polską.

Bohdan Jałowicki
konsul RP

2.

Szczytno, 14 czerwca 1939 r.

Sprawozdanie z działalności bibliotek polskich na Mazurach opracowane przez Alojzego Pawliczka. Obejmuje siedzibę i lokalizację bibliotek, długość okresu sprawozdawczego, podział i wzrost księgozbioru, najpoczytniejsze książki, zespół bibliotekarzy, sprawozdanie statystyczne (księgozbiór, czytelnicy, wypożyczenia) oraz rozwój czytelnictwa od 1933 r.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB, wiązka 208, teczka 2.

⁷ W roku 1939 na Powiślu był zorganizowany kurs bibliotekarsko-świeciłocowy. AMSZ, APB, wiązka 208, teczka 2.

CENTRALNA BIBLIOTEKA POLSKA
w NIEMCZECH

ODDZIAŁ: PRUSY WSCHODNIE

OKRĘG: MAZURY

Sprawozdanie za okres jesienno-zimowy 1938/39

I. Siedziba okręgu: Szczytno

II. Zasięg pracy: Mazury (pow. szczycieński i niborski)⁸

III. Siedziba i lokata bibliotek:

1. Szczytno	w administracji „Mazura”
2. Wawrochy	w mieszkaniu p. Delatusa
3. Botowo	w mieszkaniu p. Barwińskiego
4. Sucz ⁹	w mieszkaniu p. Turnaua
5. Wikno	w mieszkaniu p. Walisa

IV. Długość okresu sprawozdawczego:

1. Szczytno	od 20.5.38 r. do 20.5.39 r.
2. Wawrochy	9.3.39 r. „
3. Botowo	20.5.38 r. „
4. Sucz	20.5.38 r. „
5. Wikno	20.5.38 r. „

V. Wypożyczanie Książek:

Czytelnie nasze obsługiwały czytelników w każdym czasie.
Ściśle oznaczonych dni wypożyczeń nie było.

VI. Księgozbiór okręgu:

Liczba tomów (woluminów) wynosiła w okręgu razem	512
w liczbie tej było książek beletrystycznych	396
popularnonaukowych	98
dla dzieci	18

Podział księgozbioru

	bel.	popularnonauk.	dla dzieci	razem
1. Szczytno	131	42	18	191
2. Wawrochy	65	18	—	83
3. Botowo	69	13	—	82
4. Sucz	62	12	—	74
5. Wikno	69	13	—	82
Razem	396	98	18	512

⁸ Nidzica
⁹ Szuć

Wzrost księgozbioru od roku 1933

Okresy	Liczba bibliotek	Liczba woluminów w poszczególnych działach			Ogólna
		bel.	pop.—nauk.	dla dzieci	
1933/34	—	—	—	—	—
1934/35	1	117	33	—	150
1935/36	3	269	87	28	384
1936/37	4	389	111	28	528
1937/38	5	396	98	18	512
1938/39	5	396	88	18	512

VII. Najpoczytniejsze książki na Mazurach:

W ubiegłym okresie sprawozdawczym cieszyły się następujące książki największą poczytnością:

1. Henryk Sienkiewicz	Pan Wołodyjowski
2. Weichert	Świat Czarów
3. Walery ¹⁰	Bitwa pod Raszynem
4. Jezierski	Wyspa Elektryczna

Powyższe dane daje nam tylko sprawozdanie biblioteki w Szczytnie. W bibliotekach pozostałych są książki tylko raz czytane, gdyż liczba czytelników jest mała. W Wawrochach umieszczono nową bibliotekę, która istnieje od 9.3.39 roku. W okresie sprawozdawczym przeniesiono jedną bibliotekę z Suchorowca do Wawroch (W Suchorowcu liczba 83 woluminów).

VIII. Zespół bibliotekarzy:

Spis bibliotekarzy uległ tylko małej zmianie, gdyż biblioteka z Suchorowca przeniesiona została do Wawroch. Przedstawia się on następująco:

1. Szczytno	Pawliczek Alojzy (lat 35)
2. Wawrochy	Delatus August (lat 52)
3. Botowo	Barwiński Walentyn (lat 64)
4. Sucz	Turnau Gustaw (lat 36)
5. Wikno	Walis Wilem (lat 80)

Z wymienionych tylko Barwiński brał udział w kursie bibliotekarskim.

IX. Sprawozdanie statystyczne za okres 1938/39:

Miejscowość	Liczba tomów	Liczba czytelników			Podział czyt. w/g płci		Liczba przecz. książek (wypoż)	
		młodz.	starsz.	Razem				
					kobiet	mężcz.		
Szczytno	191	10	34	44	7	37	70	
Wawrochy	83	2	3	5	1	4	5	
Botowo	82	1	5	6	—	6	29	
Sucz	74	Po kilkurozowym pobycie u p. Turnau nie zastano go w domu.						
Wikno	82	1	8	9	1	8	39	
Razem:	512	14	50	64	9	55	143	

Większą ruchliwością cieszyła się biblioteka w Szczytnie — korzystając z niej czytelnicy ze Szczytna, jak również z innych miejscowości powiatu szczytyńskiego.

¹⁰ Przyborowski

Rozwój czytelnictwa od roku 1933

	Ruch bibliotek		Liczba czytelników			Ogólna liczba wypożycz.
	Liczba bibl.	Liczba tomów	młodz. i dzieci	starszych	razem	
1933/34	—	—	—	—	—	—
1934/35	1	150	1	3	4	8
1935/36	3	384	6	29	35	205
1936/37	4	528	9	31	40	307
1937/38	5	512	9	66	75	388
1938/39	5	512	14	50	64	143

Przeciętnie przypadło na czytelnika

w r. 1934/35	36 książek	wypożyczeń 2
1935/36	11 „	„ 6
1936/37	13 „	„ 8
1937/38	7 „	„ 5
1938/39	8 „	„ 2

Sprawozdanie powyższe sporządzono na podstawie kwestionariuszy sprawozdawczych za okres 1938/39.

Szczytno, dnia 14 czerwca 1939 r.

Centr. Bibl. Pol. w Niemczech
Oddz. Pr. Wsch.
Okręg Mazowsze
(—) Alojzy Pawliczek

3.

Olsztyn, 15 czerwca 1939 r.

Sprawozdanie z działalności bibliotek polskich na Warmii obejmuje siedzibę i lokalizację bibliotek, strukturę księgozbioru, długość okresu sprawozdawczego, zespół bibliotekarzy, sprawozdanie statystyczne (księgozbiór, czytelnicy, wypożyczenia) oraz rozwój czytelnictwa od 1933 r.

Oryg.: Archiwum MSZ w Warszawie, APB, wiązka 208, teczka 2.

CENTRALNA BIBLIOTEKA POLSKA W NIEMCZECH
ODDZIAŁ: PRUSY WSCHODNIE

Sprawozdanie okręgu warmińskiego za okres jesienno-zimowy 1938/39

I. Siedziba okręgu: Olsztyn

II. Zasięg okręgu: Warmia (pow. olsztyński i reszelski)

III. Siedziba i lokata bibliotek:

1. Biskupiec	w mieszkaniu p. Augusta Bikowskiego
2. Bredynek ¹¹	„ p. Pliskkowej
3. Brunswald ¹²	„ p. Augusta Zientary
4. Chabrowo ¹³	w lokalu świetlicy polskiej

¹¹ Bredynki

¹² Brąswałd

¹³ Chaberkowo

5. Dajtki	w mieszkaniu p. Jagały
6. Gady	„ p. Rucha
7. Giławy	„ p. Michałka
8. Gietkowo ¹⁴	„ p. Poetscha
9. Gietrzwałd	„ p. Leona Łaskowskiego
10. Grynał ¹⁵	„ p. Michała Lengowskiego
11. Gedajty ¹⁶	„ p. Palmowskiego
12. Jondorf ¹⁷	„ p. Jakuba Barczewskiego
13. Kalborno ¹⁸	„ p. Baikowskiego
14. Leszno	„ p. Józefa Krakora
15. Majdy	„ p. Schnarbacha
16. Nowa Kaletka	w lokalu ochronki polskiej
17. Olsztyn	w biurze Towarzystwa Szkolnego
18. Purda	w lokalu świetlicy polskiej
19. Pluski	w lokalu świetlicy polskiej
20. Ramsowo	w mieszkaniu p. Jana Kuziny
21. Rożnowo	„ p. Wiktora Kuhna
22. Ruś	„ p. Wicherta
23. Skajboty	„ p. Kensbockówny (ochr.)
24. Stanisławo ¹⁹	„ p. Jabłonkowej
25. Stary Wartenbork ²⁰	„ p. Brzeszczyńskiego
26. Szafald ²¹	w lokalu świetlicy polskiej
27. Tomaszkowo	w mieszkaniu p. Malewskiego
28. Wartenbork — miasto ²²	„ p. Kruka
29. Wartenbork — Łapka	„ p. Foxa
30. Wartenbork — Kaplityny	„ p. Orłowskiego
31. Woryty	„ p. Preyliowskiej (ochr.)
32. Wymój	„ p. Jaśka (naucz.)

IV. Księgozbiór okręgu:

Miejscowość	Beletrystyka	Popul.-nauk.	Dla dzieci	Razem
1. Biskupiec	111	—	—	111
2. Bredynek	33	12	—	45
3. Brunswald	62	10	28	100
4. Chabrowo	76	14	—	90
5. Dajtki	57	17	—	74
6. Gady	68	19	15	102
7. Giławy	120	30	—	150
8. Gietkowo	57	8	—	65
9. Gietrzwałd	63	24	25	112
10. Grynał	58	18	29	105

¹⁴ Gutkowo

¹⁵ Zieleniak

¹⁶ Gledajty

¹⁷ Jaroty

¹⁸ Kaborno

¹⁹ Stanlewo

²⁰ Barczewko

²¹ Unieszewo

²² Barczewo.

Miejscowość	Beletrystyka	Popul.-nauk.	Dla dzieci	Razem
11. Gedajty	86	17	—	103
12. Jondorf	83	17	—	100
13. Kalborno	75	33	32	140
14. Leszno	70	10	—	80
15. Majdy	51	12	—	63
16. Nowa Kaletka	91	22	—	113
17. Olsztyn	300	200	107	607
18. Purda	81	9	—	90
19. Pluski	86	20	—	106
20. Ramsowo	84	16	—	100
21. Rożnowo	71	15	—	86
22. Ruś	58	19	—	77
23. Skajboty	90	16	—	106
24. Stanislewo	74	9	—	83
25. Stary Wartenbork	69	7	—	76
26. Szafald	78	37	—	115
27. Tomaszkowo	116	—	—	116
28. Wartenbörk — miasto	109	21	—	130
29. Wartenbork — Łapka	68	26	—	94
30. Wartenbork — Kapłityny	86	25	—	111
31. Woryty	80	13	17	110
32. Wymój	92	15	—	107
Razem:	2 703	711	253	3 667

Ogółem więc wynosiła liczba tomów (woluminów) w naszym okręgu w okresie sprawozdawczym:

3.667 książek

w cyfrze tej było:

1) beletrystyki	2 703
2) książek naukowych	711
3) książek dla młodzieży	253

Wzrost księgozbioru przedstawia się następująco i to od chwili założenia naszego Okręgu Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech:

Okresy	Liczba bibl.	Liczba woluminów poszczególnych działów			Liczba woluminów razem
		bel.	nauk.	młodz.	
1933/34	21	brak podziału w r. 33/34			1 204
1934/35	27	1506	341	—	1 847
1935/36	28	1649	471	303	2 423
1936/37	29	2073	550	296	2 919
1937/38	30	2497	572	261	3 330
1938/39	32	2703	711	253	3 667

Wyjaśnienie:

Cyfrowo patrząc, liczba książek przewidzianych dla dzieci i młodzieży zmalała. W rzeczywistości liczba książek tych się powiększyła. Mieszczą się one w dziale beletrystycznym. Obecnie bowiem zestawiając nowe komplety wciągamy książki dla dzieci (beletrystyka dla dzieci) pod dział beletrystyki ogólnej. Jedynie biblioteka w Olsztynie, która jest pierwszą biblioteką stałą na terenie Warmii (nosi nazwę: Czytelnia Ludowa im. Ignacego Krasickiego) zawiera trzy działy (beletrystyka, naukowe i książki dla młodzieży).

V. Długość okresu sprawozdawczego:

Okres sprawozdawczy obejmuje czas od 20 maja 1938 r. do 20 maja 1939 r. Z bibliotek naszych korzystano jednak najwięcej w samym okresie jesienno-zimowym, tj. w czasie od października 38 r. do kwietnia 39 r. Czytelnicy mogli każdego czasu korzystać z księgozbioru. W świetlicach wypożyczano w pewne ustalone dni.

VI. Zespół bibliotekarzy:

Zespół bibliotekarzy pozostał z małymi wyjątkami ten sam, jak w latach ubiegłych. Spis ich przedstawia się następująco:

1. Biskupiec	Augustyn Bikowski (42 lata)
2. Bredynek	Paulina Pliszskówna (23 lata)
3. Brunswald	Jan Zientara (24 lata)
4. Chabrowo	Franciszek Schnarbach (30 lat)
5. Dajtki	Agnieszka Jagała (18 lat)
6. Gady	Antoni Ruch (32 lata)
7. Gietkowo	Andrzej Poetsch (80 lat)
8. Gietrzwałd	Leon Laskowski (26 lat)
9. Giławy	Franciszek Kaese (18 lat)
10. Grynal	Bernard Lengowski (25 lat)
11. Gedajty	August Palmowski (69 lat)
12. Jondorf	Febronia Sikorowa (33 lata)
13. Kalborno	Józef Baikowski (46 lat)
14. Leszno	Maria Krakor (20 lat)
15. Majdy	Erna Hohmannówna (18 lat)
16. Nowa Kaletka	Róża Königsmann (23 lata)
17. Olsztyn	Anna Romańska (28 lat)
18. Purda	Jadwiga Gnatowska (22 lata)
19. Pluski	Jan Popławski (28 lat)
20. Ramsowo	Jan Kuzina (54 lata)
21. Roźnowo	Józef Kuhn (39 lat)
22. Ruś	Bernard Wichert (36 lat)
23. Skajboty	Maria Kensbock (22 lata)
24. Stanislewo	Joachim Kokowski (24 lata)
25. Stary Wartenbor	Maks Brzeszczyński (35 lat)
26. Szafald	Jan Maza (30 lat)
27. Tomaszkowo	Jan Malewski (17 lat)
28. Wartenbork — miasto	Oskar Kruk (15 lat)
29. Wartenbork Łapka	Józef Fox (31 lat)
30. Wartenbork — Kaplityny	Maria Orłowska (31 lat)
31. Woryty	Maria Preyłowska (25 lat)
32. Wymół	Piotr Jasiek (37 lat)

VII. Sprawozdanie statystyczne za okres 1938/39:

Lp.	Miejscowość	Liczba tomów	Liczba czytelników			Podział wg płci		Liczba przecc. książek (wypoż.)
			młodz.	star- szych	razem	kob.	mężcz.	
1.	Biskupiec	111	3	26	29	11	18	34
2.	Bredynek	45	—	—	—	—	—	—
3.	Brunswald	100	17	7	24	17	7	89
4.	Chabrowo	90	14	5	19	11	8	101
5.	Dajtki	74	2	2	4	1	3	42
6.	Gady	102	3	6	9	2	7	38
7.	Giławy	150	14	21	35	11	24	623
8.	Gietkowo	65	1	7	8	2	6	34
9.	Gietrzwałd	112	—	—	—	—	—	—
10.	Grynał	105	2	6	8	5	5	60
11.	Gedajty	103	—	4	4	—	4	27
12.	Jondorf	100	16	21	37	18	19	193
13.	Kalborno	140	—	3	3	1	2	18
14.	Leszno	80	3	2	5	2	3	13
15.	Majdy	63	—	—	—	—	—	—
16.	Nowa Kaletka	113	24	12	36	26	10	42
17.	Olsztyn	607	50	44	94	45	49	1009
18.	Purda	90	11	16	27	8	19	341
19.	Pluski	106	—	—	—	—	—	—
20.	Ramsowo	100	—	5	5	—	5	32
21.	Roźnowo	86	—	2	2	—	2	27
22.	Ruś	77	2	9	11	3	8	53
23.	Skajboty	106	18	4	22	13	9	101
24.	Stanislewo	83	10	7	17	8	9	106
25.	St. Wartenbork	76	—	—	—	—	—	—
26.	Szafałd	115	7	8	15	6	9	116
27.	Tomaszkowo	116	5	4	9	—	9	43
28.	Wartenbork-miasto	130	—	7	7	2	5	101
29.	Wartenbork							
—	Kapłityny	111	5	4	9	4	5	16
30.	Wartenbork							
—	Łapka	94	—	5	5	—	5	33
31.	Woryty	110	18	11	29	15	14	71
32.	Wymój	107	11	6	17	12	5	111
Razem:		3 667	236	254	490	221	269	3474

W ubiegłym okresie utworzono dwa nowe ośrodki czytelnictwa w Gedajtach i Wartenborku (w samym mieście). Bibliotekę zaś w Olsztynie zamieniono na czytelnię stałą. Następujące biblioteki nie wykazują żadnego ruchu: Bredynek, Gietrzwałd, Majdy, Pluski i St. Wartenbork. W miejscowościach tych nie zdołaliśmy zmienić kompletów i to z powodu braku świeżych książek. Ogółem notujemy w bieżącym roku spadek liczby czytelników. Powody są jasne. Ogólna sytuacja dała się i tu odczuć.

Rozwój czytelnictwa od 1933 roku ilustruje następująca tabela:

Okresy	Ruch bibliotek		Liczba czytelników			Ogólna liczba wypoż.
	liczba bibl.	liczba tomów	młodz. i dzieci	starszych	razem	
1933/34	21	1 204	78	193	271	1 821
1934/35	27	1 847	216	259	485	2 884
1935/36	28	2 423	257	299	556	3 193
1936/37	29	2 919	282	351	633	2 791
1937/38	30	3 130	28	359	639	3 276
1938/39	32	3 667	236	254	490	3 474

Sprawozdanie powyższe sporządzono na podstawie kwestionariuszy za okres 1938/39.

Olsztyn, dnia 15 czerwca 1939
 Centralna Biblioteka Polska
 w Niemczech
 Oddział: Prusy Wschodnie

4.

Olsztyn, 18 lipca 1939 r.

Zarząd Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego na Warmię w związku z wysiedleniem Pawła Jaśka, kierownika tegoż Towarzystwa wyraża mu podziękowanie za pracę oraz działalność społeczną i kulturalno-oświatową. Zaznacza, że poza obowiązkami związanymi z rozwojem szkolnictwa Paweł Jaśiek dobrowolnie objął akcję czytelniczną przyczyniając się do powstania Wschodniopruskiego Oddziału Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech.

Oryg.: w posiadaniu Pawła Jaśka w Ludwigshafen, poświadczony odpis w posiadaniu autora niniejszego artykułu.

O d p i s

Polsko-Katolickie
 Tow. Szkolne na Warmię T. z.
 Polnisch-kath. Schulverein
 für Ermland e. V.
 Telefon nr 2596
 L. dz. 677/39 r.

Olsztyn, dnia 18 lipca 1939 r.
 (Allenstein, Bahnhofstr. 87)

W P a n

Paweł Jaśiek
 nauczyciel
 Olsztyn

Niniejszym wyrażamy Panu za pracę i działalność społeczną i kulturalno-oświatową, prowadzoną na terenie Warmii w czasie od 8 grudnia 1930 r. do 18 lipca 1939 r. nasze najserdeczniejsze podziękowania.

Z nałożonych zadań i obowiązków czy to jako nauczyciel w Purdzie, czy jako kierownik Polsko-Katolickiego Towarzystwa Szkolnego wywiązał się Pan z całą sumiennością, ku największemu zadowoleniu tak naszego Zarządu jak i całego społeczeństwa polskiego na Warmii.

Kierownictwo Towarzystwa Szkolnego spoczywało w ręku Pana w czasie od 23 listopada 1931 r. aż do chwili wysiedlenia przez władze niemieckie tj. do 18 lipca 1939 r. W całym tym czasokresie pracował Pan energicznie

I z zaparciem się siebie, starając się o powiększenie i utrzymanie stanu szkolnictwa polskiego na Warmii. Poza obowiązkami tymi objął Pan dobrowolnie w r. 1934 akcję czytelnictwa polskiego w Prusach Wschodnich, przyczyniając się do stworzenia jednego z najruchliwszych dziś ośrodków, do powstania Oddziału Wschodniopruskiego Centralnej Biblioteki Polskiej w Niemczech. Pracą swoją i poświęceniem zaskarbił sobie Pan głęboką wdzięczność ludu polskiego na Warmii.

Dziękując raz jeszcze za wszelkie a tak wszechstronne poczynania, życzymy Panu w dalszej pracy wszelkiej pomyślności i jak najlepszych wyników.

Za Zarząd Tow. Szkolnego na Warmię
(—) Osiński
Prezes Tow. Szkoln.

5.

Olsztyn, 22 sierpnia 1939 r.

Gestapo w Olsztynie donosi Bund Deutscher Osten o likwidacji polskich bibliotek w Olsztynie, Giławach, Worytach, Gietrzwałdzie, Unieszewie, Purdzie, Skajbotach, Jarotach, Nowej Kaletce, Biskupcu, Stanlewie, Szczytnie, Wawrochach i Botowie podając liczbę książek oraz nazwiska bibliotekarzy.

*Oryginał w posiadaniu Pawła Sowy w Olsztynie*²³.

Geheime Staatspolizei
Staatspolizeistelle Allenstein
III. M B. Nr 206/39

Allenstein, den 22 August 1939
Freiherr von Stein-Strasse 3

An
den Bund Deutscher Osten
in Allenstein

Betrifft: Schliessung der Büchereien der polnischen Volksgruppe.
Vorgang: Dort. Fs. Nr. 177 919 vom 16.8.39 — II P 2 — 1809/F -und mein
Fs. vom 19.8.39 — Nr. 9116 B. Nr III M 206/39

Anlagen: Keine

Im Zuge der Durchführung des dortigen Erlasses wurden im Bereich der hiesigen Staatspolizeistelle folgende Büchereien der polnischen Volksgruppe geschlossen:

Allenstein Stadt,	Verwalter nicht vorhanden	1.510 Bände
Gillau, Kr.	Allenstein, Verwalter Joachim Michallek	143 „
Woritten	„ „ Maria Preilowski	106 „
Dietrichswalde	„ „ Leo Laskowski	188 „
Schönfelde	„ „ Lehrer Masa	104 „
Gr. Purden	„ „ Hedwig Gnatowski	90 „
Skaibotten	„ „ Maria Kensbock	101 „
Jomendorf	„ „ Lehrer Sikora	106 „
Hermannsort	„ „ Rose Königsmann	100 „
Bischofsburg, Kr. Rössel	„ „ Frau Bikowski	120 „

²³ Autor wyraża serdeczne podziękowanie p. Pawłowi Sowie za udostępnienie niniejszego dokumentu.

Sternsee	„	„	Johann Kokowski	135	„
Ortelsburg Stadt	„	„	Ciesiek — nicht gezält		
Deutscheide, Kr. Ortelsburg	„	„	Delatus	83	„
Bottown	„	„	Barwinski	81	„

Die Büchereien sind versiegelt und sichergestellt worden. Bankkonten und Bargelder für die polnischen Büchereien waren nicht vorhanden, da keine Leihgebühr erhoben wurde, weil die Bücher von der „Zentrale des Bundes der Polen“ in Berlin geliefert worden sind.

Verteiler:

Geh. Staatspolizeiamt — II P 2 — Berlin
 Regierungspräsident — Allenstein
 Bund Deutscher Osten — Allenstein
 SD-Unterabschnitt — Allenstein

gez. Dr Scheff

Beglaubigt:

(—) podpis nieczytelny
 Kanzleiangestellte.

JAN WRÓBLEWSKI

LAST YEAR OF THE ACTIVITY OF CENTRAL POLISH
 LIBRARY IN GERMANY, BRANCH EAST PRUSSIA

Summary

The author cites five documents concerning the activity of Polish libraries in Warmia and Masuria during the year preceding the outbreak of the Second World War: 1. A letter of Polish consul at Olsztyn to Polish Embassy in Berlin covering the report on the activity of Polish libraries in Warmia and Masuria for Autumn-Winter 1938/1939; 2. A detailed report on the activity of Polish libraries in Masuria; 3. A detailed report on the activity of Polish libraries in Warmia; 4. A letter of the Head Office of the Polish Catholic School Society for Warmia to Mr. Paweł Jasiek, chairman of this Society and head of the Central Polish Library in Germany, Branch East Prussia, with thanks for his work and civic activity; 5. A notification of the Gestapo in Olsztyn informing *Bund Deutscher Osten* of the liquidation of Polish libraries at Olsztyn, Giławy, Woryty, Gietrzwałd, Unieszewo, Purda, Skajboty, Jaroty, Nowa Kaletka, Biskupiec, Stanclewo, Szczytno, Wawrochy and Botowo.

The above mentioned documents show that in spite of very hard conditions Polish libraries in Warmia and Masuria carried on their activity almost to the outbreak of the war. In the very difficult political situation that existed then in East Prussia especially because of Nazi attacks on Polish schools, active members of Polish organizations were unable to pay as much attention to the libraries as before. In five villages (Barczewko, Bredynki, Gietrzwałd, Majdy, Pluski) the libraries were closed down. In Warmia as well as in Masuria the number of readers fell considerably. In Warmia, however, the number of books lent per person increased. In July 1939 Paweł Jasiek has been expelled from East Prussia. In August the books belonging to Polish libraries have been confiscated by the Gestapo. In some villages, however, the librarians have managed to hide the books; they remained in safe keeping until the end of the war.